

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

УДК 811.161.1'38

АЛАБУЖЕВ КИРИЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

**АКТУАЛІЗАЦІЯ
ЕСТЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ
У РОСІЙСЬКІЙ РОК-ПОЕЗІЇ**

10.02.02 – російська мова

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент

Слободянюк Таміла Вікторівна,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова,

доцент кафедри російської мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Озерова Ніна Григорівна,

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні,

НАН України,

завідувач відділом російської мови;

кандидат філологічних наук,

Башук Алла Іванівна,

Інститут журналістики

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри реклами

та зв'язків з громадськістю,

Захист відбудеться “20” січня 2009 року о 14³⁰-годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “19” грудня 2008 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Увага до проблем лінгвопоетики та поетичної стилістики спостерігалася задовго до їх виділення у самостійні філологічні дисципліни. Виникнення теорії аналізу художнього тексту пов'язане з потребою глибшого, ніж на рівні сприйняття, вивчення пам'яток словесного мистецтва. Наприкінці XIX – початку XX століть з'явилися такі науки, як лінгвістична поетика, семіотика, когнітивна лінгвістика і под., які аналізують поетичний текст як особливу сферу функціонування засобів літературної мови. Активно вживана у розмовному стилі мова виступає у новому ракурсі, виконуючи естетичну функцію, наслідком чого є семантична двоплановість лексичних одиниць у художньому тексті.

Термін «естетичне значення слова», запропонований Б. О. Ларіним, а пізніше використаний у працях Є. Г. Ковалевської, Л. С. Ковтун, І. С. Кулікової, Л. І. Донецьких, відображає основну сутність семантичного прояву лексем у поетичному тексті, коли слово набуває відмінного від загальномовного значення, зумовленого світоглядом автора та спрямованого на естетичне сприйняття реципієнта.

Образ у широкому розумінні є особливою формою «відображення і пізнання дійсності у її живій конкретності, індивідуальній неповторності» (З. С. Паперний). На рівні слова образ виявляється у семантичній насиченості лексичної одиниці, яка зазнає впливу контекстуального оточення і набуває виражально-зображальних характеристик.

Актуальність дисертації зумовлена необхідністю визначення функціонально-семантичних параметрів естетично значущих лексем у поетичному дискурсі та дослідження актуалізації семантики лексичних одиниць у складі певних мікросистем – образних полів, що відображають як образний світогляд художника слова, так і системні (функціональні та семантичні) характеристики знаків із естетичною семантикою у текстовому просторі сучасної російської рок-поезії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науковим напрямком Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук», є частиною комплексної теми кафедри російської мови «Проблемні питання російської мови». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 24 квітня 2008 року).

Матеріалом дослідження обрано твори поетів другої та третьої «хвилі» ленінградського року кінця XX – початку XXI століття (В. Бутусова, О. Васильєва, І. Кормільцева, Д. Умецького, В. Цоя, Ю. Шевчука). Картотека нараховує 5327 одиниць.

Вибір творів цих авторів обумовлений насамперед їх високою художньо-естетичною цінністю та найбільш повним відображенням ідеалів молоді на межі ХХ – ХХІ століть. У процесі аналізу узуальних символічних значень використано словники символів Г. Бідерманна, Х. Керлота, Дж. Тресіддера, О. Я. Шейніної та енциклопедичний словник «Слов'янська міфологія».

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному з'ясуванні та дослідженні естетично трансформованої семантики слів, які відображають елементи художньої картини світу представників лєнінградської течії рок-поезії і входять в образні польові структури, й визначенні стилістичних засобів, які виступають у ролі актуалізаторів естетичних значень лексичних одиниць.

Поставлена мета реалізується шляхом розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити особливості семантики слова у рок-поезії – вияві субкультурного напрямку кінця ХХ – початку ХХІ ст.
2. Розкрити сутність естетичного значення як складової загальної семантики лексеми в художньому тексті.
3. Виявити зміст поняття «образ»; здійснити класифікацію лексичних одиниць, характерних для художньої картини світу рок-поетів, шляхом об'єднання цих одиниць в образні поля та мікрополя з позицій функціонально-семантичного параметру.
4. Охарактеризувати стилістичні засоби, що актуалізують естетичні значення лексичних одиниць у поетичному тексті.
5. З'ясувати роль контексту у розвитку естетичної семантики слів.

Об'єкт дослідження – тексти творів рок-поетів кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Предметом дослідження є естетичний потенціал лексичних одиниць у російській рок-поезії.

Специфіка об'єкта і мета дослідження обумовили використання описового методу та методу компонентного аналізу, а також елементів дистрибутивного, компаративного, семантико-стилістичного аналізу та функціонального методу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що у ньому вперше здійснено комплексний аналіз категорії естетичного значення слова на матеріалі рок-поезії, проаналізовано особливості його актуалізації у поетичному дискурсі; досліджено образні поля та мікрополя. Тексти творів російських рок-поетів вперше стають матеріалом для семантичного аналізу, який дозволив розкрити ядерні та периферійні семи естетично значущих лексем.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні теоретичної бази дослідження семантики слова в поетичному тексті, у комплексному підході до природи виникнення, реалізації та розкриття естетичного потенціалу мовних одиниць, його ролі у вивченні художньої картини світу поета. Дослідження можливостей актуалізації естетичних значень у поетичному дискурсі, визначення їх функціональних характеристик сприяє з'ясуванню закономірностей виникнення нових естетичних значень у поетичних текстах.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при укладанні словника поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ ст., у читанні лекційних курсів із лексикології, стилістики, лінгвістичного аналізу тексту, теорії дискурсу, когнітивної лінгвістики, спецкурсів та спецсемініарів з проблем лінгвопоетики та лінгвокультурології.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлені у доповідях на II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження-2006» (Дніпропетровськ, 2006 р.), Міжнародній науковій конференції «Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення» (Горлівка, 2006 р.), III Міжнародній науковій конференції «Лексико-граматичні інновації у сучасних східнослов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2007 р.), IV Всеукраїнській студентській науковій конференції «Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи» (Кривий Ріг, 2007 р.), XVI Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 2007 р.), щорічних наукових конференціях викладачів та аспірантів Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, 2006-2008 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 10 публікаціях, 7 з яких надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (306 позицій) та списку джерел ілюстративного матеріалу (11 позицій). Загальний обсяг роботи – 231 сторінка, основний текст становить 197 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито стан вивчення поставленої в дисертації наукової проблеми, обґрунтовано вибір теми, її актуальність, наукову новизну, сформульовано мету і завдання дослідження, його теоретичне і практичне значення, визначено методи дослідження, окреслено форми апробації одержаних результатів та джерела фактичного матеріалу.

У першому розділі – «Естетична семантика лексичних одиниць у поетичному тексті» – розкрито теоретичні основи дослідження, особливості рок-поезії у соціально-історичному та лінгвістичному аспектах, виявлено проблеми вивчення поетичного слова, розглянуто поняття естетичного значення як невід’ємного компоненту одиниць поетичного дискурсу, окреслено роль контексту та стилістичних засобів (порівнянь, метафор, символів тощо), які виступають у ролі актуалізаторів естетичного значення слова.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменували підвищену зацікавленість молоді рок-культурою, яка стала одним із найбільш важливих факторів у формуванні світогляду і способу життя молодого покоління. У них знайшла своє відображення боротьба проти ідей брежнєвського соцреалізму. Характерною рисою російськомовної рок-поезії є особлива увага до естетики слова. Одним із факторів, що впливають на формування рок-поезії як окремого напрямку сучасного мистецтва, є протистояння між представниками рок-культури та суспільним ладом у країні, що й стало приводом до превалювання песимістичних мотивів, переважання урбаністичних пейзажів, висвітлення внутрішньої деградації особистості, аж до суїцидальних ідей, оспівування і возвеличення негативних образів, таких як смерть тощо.

У східнослов’янському мовознавстві проблема особливого статусу поетичного мовлення досліджувалася представниками психологічної школи О. О. Потебнею, Д. М. Овсянником-Куликовським, Л. А. Булаховським, С. П. Обнорським. Вчені Винокур Г. Й., Виноградов В. В., Григор’єв В. П., а потім і представники формально-логічного напрямку (Б. В. Томашевський, В. Б. Шкловський, Б. М. Ейхенбаум, Л. П. Якубинський), вчені-структуралісти (Я. Мукаржовський, Я. Славінський, Р. Якобсон), представники Московсько-тартуської семіотичної школи (Ю. М. Лотман, В’яч. Вс. Іванов, Б. А. Успенський, Б. М. Гаспаров), Пермської школи функціональної стилістики (М. М. Кожина та її учні), Саратовської школи (О. Б. Сиротініна, М. Б. Борисова, Л. І. Баранникова) та ін. продовжили традиції вивчення особливостей поетичного мовлення.

Дослідники поезії визнають важливу роль не лише комунікативної функції мовлення, а й його естетичну функцію у поетичному тексті. Однією з основних ознак поетичного слова є його двоплановість, що обумовлюється трансформуванням семантики загальноповсякденного слова на основі контекстуального середовища.

Саме ці чинники сприяють розвитку значення лексичної одиниці, зокрема естетичного, що й виявилось у термінологічному маркуванні у лінгвопоетичному та загальнофілософському аспектах.

У дослідженні при визначенні поняття «естетичне значення слова» основним є положення про те, що естетичні значення виникають у художньому тексті внаслідок поєднання індивідуально-авторських значень та емоційних і експресивних елементів лексичного значення. Естетичне ж значення являє собою сему або набір сем, які у результаті накладання на основне значення слова зумовлюють появу нового, переосмисленого під впливом поетичного контексту, значення, що актуалізує оказіональні елементи смислу.

Механізм розвитку естетичного значення постає як процес перетворення прямого значення загальноновживаного слова на основі виділення одного з компонентів семантики, необхідного для вираження авторської думки з урахуванням контекстуально обумовленого елемента, що й призводить до превалювання естетично вагомого компонента. У подальшому це може призвести до розвитку і закріплення у мовній практиці семантично трансформованої одиниці або як індивідуально-авторського оказіоналізму, або як загальнономовного значення.

Контекст є необхідною і достатньою умовою формування семантики лексичних одиниць у художньому творі, функціонування в ньому та, в подальшому, виведення та розуміння значення. Для декодування семантики певного слова у словосполученні або й реченні, коли значення слова є цілком зрозумілим, достатньо лінгвістичного контексту. Коли ж слово має «затмарену» семантику, яку неможливо декодувати лише за допомогою лінгвістичних засобів контексту, необхідним є екстралінгвістичний контекст, тобто фонові знання, які відображають риси доби і світогляду автора. Ці фонові знання впливають на створення і функціонування лінгвістичного контексту і маркуються в сучасному мовознавстві терміном пресупозиція. Факторами, котрі пресупонують естетичні смисли слів у межах поетичного тексту, виступають загальні знання про природу, людину та суспільство, знання зі спеціальних галузей науки, факти з особистої біографії автора тощо.

Виникнення естетичного значення слова стає можливим за умови реалізації у художньому тексті засобів вторинної номінації, коли образний компонент починає превалювати над загальнономовним, значення слова набуває виразних експресивних ознак, новизна у вживанні цього слова стає провідною. У художніх творах слова набувають такого авторського смислу, що ефект новизни їх уживання увиразнює в слові його нове

естетичне значення як загальновідоме. Оскільки засоби вторинної номінації (метафоричні, метонімічні, антонімічні, символічні) здатні передавати новий зміст, виникає ефект новизни, яка формує усвідомлення неповторності та невичерпності образу, створеного автором.

Основними актуалізаторами естетичного значення слова у поетичному тексті є порівняння, метафора та символ, кожен з яких має індивідуальний рівень поетичності мовних одиниць, що входять до його структури.

Перебуваючи у компаративних відношеннях, лексичні одиниці набувають естетичного значення на основі порівнянь з іншими елементами контексту, внаслідок чого в ньому відбувається взаємодія семантичних компонентів об'єкта та суб'єкта порівняльної конструкції, що, в свою чергу, зумовлює перенесення властивостей об'єкта у семантичну площину суб'єкта. Виокремлюючись найлегше, вони у той же час виявляють найменший рівень оказіональності, хоча є важливими складовими під час перенесення слова з літературної мови у поетичні умови. Основними граматичними елементами утворення компаративних відношень є порівняльні сполучники (*В толпе я как иголка в сене* (В. Цой); *Он пел, словно падала слеза, // Он пел, словно шаг, и нет следа...* (О. Васильєв); *и качается стойка // как будто мы едем в вагоне* (І. Кормільцев)), прикметникові аналоги (*Теперь ты знаешь, почему огонь похож на рыжую лису* (О. Васильєв)), форми вищого ступеня порівняння прикметників (*Ты смешнее всех на свете – // Развеселая вдова* (В. Бугусов)) та форма орудного відмінка іменників (*Будь моим богом, березовым соком, // Электрическим током, кривым ружьем* (О. Васильєв)).

Більш складним засобом вторинної номінації, що виступає у якості актуалізатора естетичної значущості слова, є метафора. Досліджуючи метафору, деякі вчені (І. В. Арнольд, Л. О. Новіков, Е. Ортоні) розглядали її як скорочене імпліцитне порівняння, вважаючи першочерговим у процесі метафороутворення не семантичний, а структурний принцип. Ми ж розуміємо метафору як спосіб переносу значення слова з одного предмета або явища на інший на основі схожості денотатів (суб'єктів метафори): основного, що позначається метафорою, та допоміжного (імплікується її прямим значенням).

Згідно з класифікацією А. І. Башук, існують предикатні та суб'єктні метафори.

Предикатні метафори виражаються дієсловами та предикативними прикметниками, різними формами ад'єктиву, а також прислівниками: *Рок-н-рольное время ушло безвозвратно. // Охладили седины твоей юности пыл* (В. Цой); *Разрезан на осколки, // Разбит на доскуты, // Не пью и не курю // До наступленья темноты...* (О. Васильєв); *все*

наши бойцы дружно роятся в стынувших кучах (Д. Умецкий); ...смотрела угрюмо, прищурив глаза – // *За плечами гроза* (Ю. Шевчук). Утворення предикатних метафор з природною семантикою базується на явищі художнього антропоморфізму як факту поетичного мислення та світогляду автора, внаслідок чого такі предикатні метафори часто називаються уособленнями: *Громадина моря, угрюмая птица // Лишенное крыльев упавшее небо... // Глодает тела мертвецов капитанов // Бредущих по дну горизонта к закату* (Ю. Шевчук).

Суб'єктні метафори виражаються іменником у називному відмінку, займаючи у реченні позицію предиката, а також реалізуються в тексті у складі генітивних конструкцій: *Говорят, что сон – // Это старая память. // А потом нам говорят, // Что мы должны спать спокойно* (В. Цой); *Ветви старых дорог хлещут тебя по лицу* (Ю. Шевчук). Окрім того, суб'єктна метафора може бути прикладкою (*Закат-рюкзак зевает на спине* (Ю. Шевчук)).

Символ відображує зв'язок слова з лінгвістичним та екстралінгвістичним контекстом (у межах останнього – насамперед з міфологічним та історичним контекстом). Особливу естетичну цінність мають художні символи, що виступають у ролі уявлень ідей у межах філософського світогляду автора на основі етнокультурних і міжнаціональних факторів. Отже, символ є об'єктивним художнім образом, що відображає філософію суспільства й актуалізується на рівні конкретних суб'єктивних ідей творця.

Узуальна модель символу включає традиційні міфологічні, історичні та культурні символічно зв'язані значення. Таким символом, наприклад, є *корень Мандрагоры* в однойменному вірші О. Васильєва: *Кто танцевал с нами на Лысой горе в ту ночь // Кто отводил от нас все несчастья и ссоры // Он волшебный и сладкий // Он целебный и сочный // Корень Мандрагоры* (О. Васильєв). Згідно з давньогрецькою міфологією, корінь Мандрагоры використовувався для позбавлення від закляття (невипадковим є використання у контексті речення *Кто отводил от нас все несчастья и ссоры*). Однак міф про те, що ця рослина виростає з насіння повішаних убивць, має зв'язок з ідеєю про демонічні здібності цієї рослини (Дж. Трессидер), до того ж, у контексті актуалізується образ Лисої гори. Таким чином, у поетичному тексті представлені діалектично протилежні трактування цього символу.

Оскільки символічна система мови постійно поповнюється за рахунок індивідуально-авторських варіантів, що трансформують загальномовну семантику слів, другу групу складають символи-представники оказіональної моделі. Таким є символ *дерево* у поезії В. Цоя: *Я знаю, мое дерево // Не проживет и недели. // Я знаю, мое дерево*

// В этом городе обречено. // Но я все свое время провожу рядом с ним. // Мне все другие дела надоели. // Мне кажется, что это – мой дом. // Мне кажется, что это – мой друг. // Я посадил дерево (В. Цой). Оказіонально-символічне значення слова *дерево* у цьому тексті тісно пов'язане з традиційно-символічним смислом, відповідно до якого у дереві «проживали ельфоподібні німфи, до яких у людини було ніжне ставлення» (Г. Бідерманн). Автор наповнює лексему *дерево* загальнофілософським гуманістичним змістом, що відображає тісний зв'язок людини з рослиною. У процесі декодування тексту на основі контекстного змісту виявляється естетичне символічне значення слова *дерево* 'життя людини, щось крихке, рідне, вирощене людиною, що боляче втратити'.

Окрім порівняння, метафори та символу, естетичні значення лексем у досліджуваному матеріалі можуть бути виражені такими виражально-зображальними засобами:

- метонімією: *Тебя ждет поезд на том вокзале // Никто не ждет меня в Зазеркалье // Меня уносят, везут ко дну // Две рельсы, что сошлись в одну* (О. Васильев). У цьому випадку здійснюється перенесення за суміжністю «транспортний засіб – місце руху транспорту»;

- гіперболою, що сприяє образному перетворенню слова за рахунок перебільшення: *Так тихо, что я слышу как идет на глубине // Вагон метро* (О. Васильев). Використання гіперболи призводить до нівелювання усіх семантичних ознак елементів контекстуального середовища та висування на перший план семантичної ознаки 'тиша';

- оксюморомом, що є образним поєднанням протилежних за змістом слів. Так, ужите Ю. Шевчуком оксюморонне словосполучення *метель августа* – це яскравий приклад індивідуально-авторського бачення світу, що пов'язано, на нашу думку, з відчуттям ліричним героєм внутрішнього холоду в літню спеку, внаслідок чого актуалізуються відповідні семантичні відтінки;

- метаморфозою, що визначається як особливий вид актуалізатора естетичної семантики, який, на відміну від метафори, вводиться у поетичний контекст за допомогою дієслів зі значенням процесуальності *стати, перетворитися*. Наприклад, ключова метаморфоза О. Васильєва полягає у перенесенні «знак оклику – знак питання», що відображає індивідуально-авторську семантику «сильне почуття – невідомість, загадка» і призводить до контекстуальної антонімії цих понять: *Все восклицательные знаки превратились в знак вопроса; ...изгибается шоссе, // из восклицательного превращаясь в знак вопроса* (О. Васильев);

• контекстуальною антонімією: *раньше у нас было время // теперь у нас есть дела* (І. Кормільцев). Опозиція «раніше – тепер» дозволяє виділити контекстуальні антоніми «час – справи», в образній семантиці яких представлені оказіональні семи 'свобода' та 'несвобода'.

Особливим актуалізатором естетичного значення слова визначено інформацію інтертекстуального характеру, засобами вираження якої є цитати (*правда всегда одна – // это сказал фараон // он был очень умен и за это его называли Тутанхамон* (І. Кормільцев)) та власні назви (*Странные игры ведет со мной Терпсихора, // Все время танцует передо мной абсолютно голой* (О. Васильєв); *но никто не хочет и думать о том // куда «Титаник» плывет...* (І. Кормільцев)). В інтертекстуальних компонентах закладено інформацію пресупозиційного характеру, що сприяє розумінню поетичного тексту на основі іншого контексту, в якому вживався цей компонент, внаслідок чого лінгвістичний контекст декодується з посиланням на фонові знання про знайомий предмет або людину.

Крім того, в поетичному контексті вищезгадані стилістичні засоби можуть функціонувати і в комплексі. Поєднання тропів у межах одного контексту має назву конвергенція. У контексті досліджуваного матеріалу виділяється конвергенція метафор та порівнянь, метафор та метонімії, суб'єктної та предикатної метафор. Наприклад, у контексті *Память вырвать не просто, как выключить песнею дождь* (Ю. Шевчук) спостерігається об'єднання предикатної метафори (*Память вырвать не просто*) та порівняння (*не просто, как выключить песнею дождь*). Об'єднання двох тропів має на меті збільшення ступеня образності в межах поетичного тексту, а також розуміння авторського замислу: марність спроб стерти з пам'яті спогади порівнюється з неможливістю зробити щось для того, щоб почався дощ. Отже, у межах конвергенції метафора служить створенню образності й певною мірою «затмарює» естетичне значення, а порівняння використовується з метою вираження еквівалентності метафоричного словосполучення та того, що є зрозумілим для реципієнта і маркованим більш простими образними засобами.

Слово з естетичним значенням, що актуалізоване контекстом або стилістичними засобами, отримуючи новий набір сем, характерний для нього в кожному окремому контексті, водночас стає образом.

З погляду психолінгвістики, гносеології та феноменології, образ мотивується внутрішньою формою слова (О. О. Потебня, Г. Й. Винокур, О. І. Блінова, О. О. Селіванова, М. І. Голянич). Поняття «образ» розглядається з позицій

лінгвосеміотичного (Н. В. Слухай-Молотаєва), емпіричного (Л. І. Белехова) та ін. підходів.

Образ є здебільшого поняттям ідеальним, узагальненим. При поверховому вивченні контексту буває важко визначити ступінь образності слова у складі поетичного цілого – його вищленення детермінується свідомістю реципієнта, здатністю розкрити образний потенціал слова і виявити його значення в контексті під час інтерпретації художнього тексту. Водночас виділення і декодування образу у словесному потоці часто є суб'єктивним, воно залежить від широти світогляду, загальної ерудиції та рівня мовного і поетичного чуття.

Оскільки мова – це системно-структурне утворення (її засоби – незліченні, а можливості – надзвичайно широкі), з'являється необхідність класифікувати засоби мови з урахуванням їх функціональних та семантичних особливостей. У цьому випадку польова структура є найбільш вдалою через свою просторовість і розподіленість компонентів на центральні (ядерні) та периферійні.

Образне поле – це складноструктурована одиниця парадигматичного характеру, що об'єднує весь семантичний потенціал слова, усі актуальні смисли, що реалізуються у різноманітних контекстах. Складовим елементом образного поля є образне мікрополе, виділення якого зумовлене ієрархічністю мови, що дозволяє розкривати більш дрібні утворення структур і систем із власними центрами.

Центр образного мікрополя – зовнішня оболонка слова з його прямим лексичним значенням – характеризується статичністю та універсальністю. Ознаками периферійних компонентів мікрополя є динамічність, різновіддаленість від центру та різноспрямованість, остання обумовлює здатність розвивати образні значення у різних аспектах зовнішнього та внутрішнього світу.

У другому розділі – **«Текстова актуалізація естетичного потенціалу лексем природної парадигми»** – здійснено аналіз естетичних можливостей лексичних одиниць, що набули статусу традиційних поетичних образів. До польових структур, яким притаманна традиційно-поетична семантика, зараховуються образні поля «Пори року» (центри мікрополів – лексеми *зима, весна, літо, осінь*), «Частини доби» (мікрополя з центрами *ранок, день, вечір, ніч*), «Явища природи» (образні мікрополя з центрами *дощ, сніг, вітер*), «Небесні світила» (мікрополя з центрами *сонце, місяць, зірка*).

У процесі аналізу контекстів виявлено складність і оригінальність трактування різними авторами традиційних образів, що є не лише елементами пейзажу, а й носіями певних ідей, спільних для поетів-представників певної течії.

Так, образ весни знаменує собою початок нового часу в Росії. Лексема *весна* набуває контекстуально обумовленої семантичної ознаки ‘відродження’: *Актриса Весна после тяжелой болезни снова на сцене. // Легким движеньем вспорхнув на подмости оттаявших крыш, // Читает балет о кошмарной любви и прекрасной измене, // Танцует стихи о коварстве героев и верности крыс* (Ю. Шевчук). Весна уявляється в образі актриси (релевантною стає ознака ‘здібність грати’). Взаємодія лексем природної та театральної семантики, повсякденного і високого, служить подальшому розкриттю образу Актриса Весни: *Овации улиц раскрасили город священным зеленым... // Несмолкаемый «бис» площадей засиренил галерки влюбленных, // В золотанных фраках фасадов заполнили партер дома...* (Ю. Шевчук). Образне мікрополе з центром *весна* включає сему ‘здібність грати роль’.

У вірші Ю.Шевчука «Правда на правду» описуються події жовтня 1993 року в Москві, відомі як «Конституційна криза»: *Аплодисменты. На манеж под звездным куполом // Пovyпускала ночь зверей и замяукало, // И заалекало, вспотело, вмиг состарилось, // И побледнело, и струхнуло, и затарилось, // Чем Бог послал* (Ю. Шевчук). Вважаємо, що ці рядки відображають поведінку натовпу під час штурму Останкіно. Отже, *звери* – ‘люди, які беруть участь у перевороті’ (*замяукало, заалекало, вспотело, состарилось, побледнело, струхнуло, затарилось*). Образне мікрополе лексеми *ніч* включає сему ‘ніч з 2 на 3 жовтня 1993 року’ (‘ніч державного перевороту в Росії’).

Символіка снігу у поезії О. Васильєва «Три цвета (самый первый снег)» обумовлена колористичною семантикою. Так, *чорний сніг* (*Первый снег в начале марта*), на нашу думку, – символ біди та руйнування світу: *Самый первый снег был самым черным // Он летел, не зная, где ему упасть. Червоний сніг* уособлює смерть, про це свідчить наявність у контексті слова *кровь* і словосполучення *нацеленный в висок*: *Самый первый снег был самым красным, // Я не знал, где кровь, а где вишневый сок... // И летит, летит нацеленный в висок // Самый первый снег. Білий сніг*, як і в традиційній символіці, означає чистоту та цнотливість: *Самый первый снег был самым белым, // Самый первый снег был чище, чем мы все*. Отже, провідну роль у визначенні естетичної семантики образу снігу в цьому творі відіграє не назва природного явища (*сніг*), а його кольорове позначення.

Однією з найбільш насичених символічними смислами є лексема *сонце*. Серед узуально-символічних їй притаманні семантичні ознаки ‘день’ (*За окнами солнце, // За окнами свет – это день* (В. Цой)), ‘надія’ (*Может быть, завтра с утра будет солнце // И твой ключ в связке ключей* (В. Цой)). До оказіонально-символічних віднесено значення ‘верховне божество’ (*Солнце мое, взгляни на меня. // Моя ладонь превратилась в кулак. //*

И если есть порох, дай огня. // Вот так (В. Цой)). Як проміжну групу виділяємо узуальні символи, переосмислені автором і перенесені в реальне життя. Яскравим прикладом є функціонування лексеми *солнце* як символу радянської влади (*Солнце-генсек мусолит лорнет в императорской ложе, // мрачно ворчит о расшатанных нервах, что греет не резон, // Приподнимает за подбородки улыбки прохожих, // И, крестясь, отпевает семьдесят третий театральный сезон* (Ю. Шевчук)).

У контексті *Людьми и городам // От Земли и до звезд // По горячим губам – // SOS!* (О. Васильєв) естетичний потенціал номінації *звезда* виявлено з урахуванням парадигматичних та синтагматичних ознак. В основі контекстуальної антонімії *земля – звезда* лежать антоніми *земля – небо*; значення протилежності посилюється внаслідок уживання прийменників *от – до*. Синтагматичні потенції лексеми *звезда* реалізуються на рівні відмінкових форм *от земли і до неба*. Здійснений аналіз дає підстави вважати, що слово *звезда* як позиційно обумовлений елемент парадигматичного ряду актуалізує сему 'небо'.

Отже, трансформуючись естетично й отримуючи в рамках поетичних творів набір нових семантичних ознак, лексеми-центри мікрополів «Пори року», «Частини доби», «Явища природи» та «Небесні світила» відіграють важливу роль у реалізації ідеї твору. На складність і семантичну насиченість цих понять впливає не тільки і не стільки лінгвістичний, скільки соціокультурний контекст, що охоплює характерні риси того часу, в який жили та живуть автори.

Серед засобів актуалізації естетичних значень слів з природною семантикою досить поширеними є метафори. Предикатна метафора сприяє персоніфікації неістот (*каждый день даст тебе десять новых забот* (І. Кормільцев); *Вечер со мной день хоронил, думая о другом* (Ю. Шевчук); *Женовала луна, // Целовавшая день* (Ю. Шевчук)) або набуттю ними нетривіальної ознаки (*безглазая ночь* (В. Бутусов); *жадная весна* (Ю. Шевчук); *одуванчиковое солнце* (І. Кормільцев)). Суб'єктна метафора виявляється у складі експліцитних (*Что такое осень – это небо. // Плачущее небо под ногами* (Ю. Шевчук)) та імпліцитних (*качество года* (Ю. Шевчук); *решетка желтой листвы* (В. Цой); *рев атомных зим* (Ю. Шевчук); *дождь покоя* (Ю. Шевчук)) конструкцій.

Естетичні значення традиційних образів стають релевантними і у компаративних конструкціях, які утворені за допомогою порівняльних сполучників (*Ночь, как змея, поползла по земле* (О. Васильєв); *сестры печали внезапны как дождь* (І. Кормільцев)), прикметників (*В это утреннее время // Там, внизу, все так похоже на кино* (В. Цой); *Ночь похожа на лифт, в котором умер поэт* (Ю. Шевчук)), іменників в орудному відмінку

(*стучит пулеметом дождь* (В. Цой); *волками смотрели звезды из облаков* (В. Цой)) і прикметників вищого ступеня порівняння (*эта ночь эта ночь // плотнее плюшевых штор // страшной чугунных оград* (І. Кормільцев)).

Прийом конвергенції об'єднує метафору і порівняння (*звонкой пеленой наполнил небо майский дождь* (Ю. Шевчук)), метонімію, порівняння та метафору (*Золотая луна цвета спелого зрелого яда // Как стрелок за окном, целит мне в оловянную грудь* (Ю. Шевчук)), метафору, гіперболу та порівняння (*Это время похоже на сплошную ночь* (В. Цой)), предикатну та суб'єктну метафори (*Повернулась к нам задом старушка Луна, // Под глазом ее след от чьей-то ноги* (Ю. Шевчук)), дві предикатні метафори, одна з яких виражена дієсловом, а інша – прикметником або дієприкметником (*ночь подняла на башне черный свой стяг* (І. Кормільцев)).

Найскладнішим з погляду інтерпретації є символічне значення. У поетичних текстах трапляється як його узуальний (*сніг* як символ чистоти: *Кто засылет эту грязь снегом* (Ю. Шевчук)), так і оказіональний символ (*сніг* – символ смерті: *А наутро выпал снег // После долгого огня. // Этот снег убил меня, // Погасил короткий век* (Ю. Шевчук)).

Серед факультативних актуалізаторів естетичного значення слів природної парадигми виділяються антонімічні опозиції (*Меня ждет на улице дождь, // Их ждет дома обед* (В. Цой)), оксюморон (*Вечер кричал мне тишиной* (Ю. Шевчук)) і метаморфоза (*Дождь... // становится жидким огнем* (І. Кормільцев)).

У деяких випадках естетичне значення слова виявляється у вузькому та широкому контексті твору. Характерним для рок-поезії є утворення фразеологізмів (*убить время → убить ночь* (В. Цой); *из глаз покатила слеза → из глаз покатила звезда* (О. Васильєв)). Часто образна семантика створюється у контексті твору без залучення особливих засобів актуалізації. Так, сема 'любов до весни' виявляється у контексті *Я люблю весну* (В. Цой); у контексті *Я начинаю день, я кончаю ночь. // Двадцать четыре круга прочь* (В. Цой) слову *утро* притаманна семантична ознака 'життєва круговерть'.

Отже, серед актуалізаторів естетичної значущості лексем природної парадигми в рок-поезії виділено метафору, порівняння, символ, оксюморон, конвергенцію тропів, контекстуальну антонімію, фразеологічні сполучення та поетичний контекст.

У третьому розділі – «Текстова актуалізація естетичного потенціалу лексем парадигми «Людина у просторі та часі» – розглянуто семантичні особливості образів, які характеризують художній світ поетів російського року.

У творах рок-поетів хронотоп (час та простір) має свої особливості: художній час пов'язаний з історичним часом, а художній простір – з реальним простором. Закони

реального світу відображаються у текстах рок-поезії та є основою побудови художньої моделі світу. Просторово-часова парадигма в поетичних текстах представлена образними полями «Людина у просторі» з центрами *світ, країна, місто, дім* (ядерні компоненти позначають соціальний простір) і «Людина у часі» з центрами *любов, життя та смерть* (ядерні компоненти позначають реальний та ірреальний час).

Просторові орієнтири спрямовані передусім на визначення соціального простору (*світ, країна, місто, дім*). При цьому спостерігається звуження простору: наприклад, *світ* розуміється як *місто* (*город так крепко спит // что небо его не разбудит* (І. Кормільцев)), *країна* – як *квартира* (*Ты никому не отдалась, но всем нужна твоя квартира* (Ю. Шевчук)).

В образних мікрополях спостерігається диференціація та конкретизація образів, наприклад, у гіпонімічних парадигмах (*страна – государство – Советский Союз – Родина – Россия; город – Ленинград – Санкт-Петербург – Петербург – Питер*), метафоричних блоках (*страна – большая женщина – муравейник – железная дорога – троллейбус – конюшня для птиц; Петербург – Черный пес; дом – кокон*) та символічних найменуваннях (*страна – круговая порука*).

У цілому творчості рок-поетів притаманний песимізм, негативне ставлення до життя, протиставлення самотнього героя суспільству з його недосконалими моральними та соціальними установками, пошуки істини та смислу життя у віртуальній реальності, що обумовлено екстралінгвістичними факторами й вимагає аналізу пресупозиції.

Так, предикатна метафора *большая женщина* ('країна', 'СРСР') декодується на тлі контексту *величиной – шестая мира* (пресупозиція – СРСР займав територію в шосту частину Земної кулі); текстовий конкретизатор *на пляже*, виражений обставиною місця, «вводить» в образний план тексту імплікований образ географічної карти. Отже, *СРСР (країна) → большая женщина* (метафорична назва) займає на карті величезний простір, оточений морями й океанами. Звідси й художній образ: *Большая женщина на пляже, величиной – шестая мира* (Ю.Шевчук). У цьому випадку метафоризація відбувається не на рівні окремих понять, а на рівні картин, що зіставляються.

Метафорична назва будинку *кокон* базується на схожості за формою та враженням: *В новом районе, бывшем загоне, // Вырос огромный цементный кокон. // Серая пыль, затвердев в бетоне, // Схватила и держит тысячи окон, // Тысячи стенок, балконов, дверей, // Тысячи вечнозеленых людей, // Тысячи разнокалиберных глаз, // Тридцать тысяч зубов и пять тысяч фраз* (Ю. Шевчук). В образному мікрополі слова *дім* актуалізуються ознаки: 'великий за розміром' (*огромный*), 'зроблений з цементу' (*цементный*), 'наявність

вікон, балконів, дверей' (*тысячи окон, // Тысячи стенок, балконов, дверей*), 'велика кількість людей' (*Тысячи вечнозеленых людей*). Уживання слів *глаза, зубы, фразы* – наслідок метонімічного перенесення (атрибути предмета замість самого предмета: *люди → глаза, люди → зубы, люди → фразы*). У контексті предмет, створений людиною (дім) метафорично уподібнюється поняттям живої природи (*Вырос огромный цементный кокон. // Серая пыль, затвердев в бетоне, // Схватила и держит тысячи окон*).

У деяких випадках має місце філософське осмислення поняття дім, під впливом якого лексема набуває значення 'внутрішнє я': *Сколько дорог ведет из дома домой – // Об этом лишь Бог вестъ* (О. Васильєв).

Філософська категорія часу в естетиці рок-поезії втілюється у парадигмі *життя – любов – смерть*. Специфіка цієї категорії в аналізованих текстах зумовлена тим, що художній час – це реальний час, час життя ліричного героя (автора), це теперішній час, у якому фокусуються минуле та майбутнє.

Так, у вірші «Легенда» образна семантика слова *життя* актуалізується суб'єктною метафорою *жизнь – только слово: А жизнь – только слово. // Есть лишь любовь, и есть смерть* (В. Цой). На периферії образного мікрополя лексеми *життя* маніфестується семантична ознака 'щось неістотне'. У той же час важливі та істотні інші параметри – любов і смерть. У мікрополях лексем *любов* та *смерть* можна виділити семи 'важливе', 'істотне'.

Як відомо, у рок-поезії іноді висловлюється негативне ставлення до такого почуття, як любов, зокрема, у тексті О. Васильєва: *А любовь – это клетка, я опять загнан в угол, // Как беспомощный раненый зверь* (О.Васильєв). Як відомо, клітка – символ неволі, полону, а порівняння закоханої людини зі звіром, що потрапив до клітки і загнаний у кут, безумовно, сприяє реалізації образної семантики слова *любов*. Отже, суб'єктна метафора *любовь – это клетка* маркує семи 'неволя', 'полон'. Іноді ж, підходячи до поняття *любов* з філософської точки зору, рок-поети розуміють його як смисл життя, як саме життя: *Остались дожди и замерзшее лето. // Осталась любовь и ожившие камни* (Ю. Шевчук).

Смерть у західній культурі часто зображають як стару жінку з косою. Такі уявлення обумовлюють уведення подібних образів смерті у поетичні тексти російського року; в образному мікрополі лексеми *смерть* спостерігається функціонування семантичних ознак 'істота', 'жінка': *У фонаря смерть наклонилась над новой строкой* (О. Васильєв). Трансформація загальновідомого *старуха с косой* (у тексті – *невеста с косой*) – оригінальний прийом створення поетичного образу: *а вот и невеста с косой на плече... // ты подожди я вернусь навсегда // будучи браком с тобой погребен* (В. Бутусов).

Текстова актуалізація естетичних можливостей лексичних одиниць-елементів вищеназваних мікрополів відбувається за рахунок таких засобів: предикатна метафора (*первая любовь... // ломала свои хрупкие кости // когда ломилась сдуру в открытую дверь* (І. Кормільцев); *Любовь не может двигаться в цене* (О. Васильев)), суб'єктна метафора (*Россия-красавица* (Ю. Шевчук); *я в плену отношений ко дну* (Ю. Шевчук); *в центре всех городов* (В. Цой); *любовь – это газ без цвета и запаха* (І. Кормільцев)), порівняння (*она читала мир как роман* (І. Кормільцев); *разменяв добро на зло, как деньги старые на новые* (Ю. Шевчук); *Я люблю этот город, как женщину Икс* (В. Цой)), метонімія (*здесь суставы вялы* (І. Кормільцев); *под крышами город продолжает жить* (В. Цой); *Ты – моя любовь* (О. Васильев)), контекстуальна антонімія (*и если для первых – она [смерть] раба // вторым она – святая судья* (І. Кормільцев); *У тебя есть дом, у меня – лишь дым* (Ю. Шевчук)), метаморфоза (*саваном стал... снег* (І. Кормільцев)), символ (*автобус – символ руйнування міста: Сумасшедший автобус идет домой, // Падают города* (О. Васильев)), фразеологізми (*круговая порука* (І. Кормільцев)), контекст (*И мир весь был от горя снова продан* (Ю. Шевчук) – сема слова *світ* 'перепроданий'; *Здесь нет других движений, кроме криминальных* (Ю. Шевчук) – сема слова *країна* 'злочинна'), конвергенція тропів (метонімії та метафори: *Весь мир идет на меня войной* (В. Цой), метафори та порівняння: *Он [Питер] дышал, как река подо льдом* (Ю. Шевчук), предикатної та суб'єктної метафор (*костлявые дети пустыни* (І. Кормільцев), двох предикатних метафор (*Мусор вдоль железной дороги, // Ползущей по жующему лесу* (Ю. Шевчук)).

Використання названих засобів актуалізації образної семантики слів демонструє широту світогляду авторів, здатність до абстрагування та узагальнення значень лексичних одиниць у процесі відображення світу, глибину філософських тем, що піднімаються у поетичних творах.

ВИСНОВКИ

Рок-культура, до складу якої входить рок-поезія, не лише внесла вагомий внесок у розвиток вітчизняної музики, а й стала важливим літературним напрямом кінця ХХ – початку ХХІ століть. Семантика слова у поезії російського року значною мірою обумовлена субкультурною специфікою цього напрямку, що вплинула на тематику творів: це, передусім, яскраво виражений песимізм світосприйняття, а також оригінальні філософські ідеї, які стали основою світогляду багатьох прихильників жанру. У текстах

рок-поетів виявляється нетривіальність мислення авторів, що спричинила нестандартну сполучуваність і акцентування оказіональних семантичних елементів.

Естетичне значення – особлива форма трансформації семантики на рівні слова, словосполучення або контексту в цілому з включенням у ряді випадків пресупозиції. Естетичне значення є набором потенційних сем, що базується на лексичному значенні слова, який, потрапляючи у контекстуальне середовище, поширюється на всі найближчі компоненти художнього цілого і характеризується не властивою йому раніше семантикою.

У поетичному дискурсі слово з естетичним значенням набуває статусу образу. Художній образ – це одиниця поетичного тексту, в основі якої лежить авторська позиція, обумовлена індивідуальним світоглядом. Образне поле є великим структурним утворенням, компонентами якого виступають як одиниці із загальномовною семантикою, так і естетично трансформовані елементи, які належать до периферійних зон. У складі образних полів виділено мікрополя з ядерними семами, що відповідають семантиці загальномовних знаків; на периферії функціонують естетичні смисли, які виникають у контексті.

Характерною рисою художньої моделі світу рок-поетів є використання традиційно-поетичних образів, які започатковані у первісній міфології та представлені назвами явищ природи (*дощ, сніг, вітер*), небесних світил (*сонце, місяць, зірка*), а також проміжків часу (пори року та частини доби), що мають яскраво виражений зв'язок зі словами природної парадигми.

Специфічною для рок-поезії є просторово-часова парадигма, представлена образними полями «Людина у просторі» та «Людина у часі». До складу образного поля «Людина у просторі» входять мікрополя з центрами *світ, країна, місто* та *дім*, в образне поле «Людина у часі» – мікрополя з ядерними компонентами *любов, життя, смерть*.

Актуалізаторами естетичних значень у проаналізованих поетичних текстах є порівняння, метафора, метонімія, метаморфоза. У деяких випадках простежується взаємодія тропів – явище конвергенції.

Символічне значення формується у тісному зв'язку з культурно-історичним фоном. Високого ступеня естетичності набувають як узуальні, так і оказіональні символи, утворення та вживання яких пов'язане з національними, соціальними та міфологічними традиціями, що розглядаються крізь призму реального часу (це час життя та творчості авторів).

Окрім вищеназваних, велику роль в актуалізації естетичної семантики слів відіграють факультативні виражально-зображальні засоби. Серед них виокремлюються: метонімія, гіпербола, метаморфоза, оксюморон, інтертекстуальні елементи, а також конвергенція тропів.

Одним із найважливіших актуалізаторів естетичної значущості слова є контекст. У контексті поетичного твору слова можуть набувати статусу антонімів, що здатні актуалізувати новий естетичний смисл. Іноді для вираження образності поети трансформують загальномовні та створюють оказіональні фразеологічні сполучення.

Дослідження семантичних перевтілень лексичних одиниць у текстах рок-поезії дозволило виявити у ряді випадків залежність семантики слова від контекстуального середовища. У подальшому можуть розглядатися не проаналізовані раніше естетично значущі лексеми, пов'язані з релігійним світоглядом поетів російського року, з психологічним портретом людини. Перспективним, на наш погляд, є також порівняння філософських та моральних характеристик молодого покоління різних епох та країн у певних літературних течіях. Здійснений у роботі аналіз продемонстрував доцільність дослідження семантичного потенціалу мовних одиниць у художньому тексті та дозволив виявити оригінальність мислення сучасних авторів.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Алабужев К. В. Эстетические значения ключевых слов «жизнь» и «смерть» в произведениях рок-поэтов / К. В. Алабужев // Східнослов'янська філологія. Вип. 10. — Горлівка, 2006. — С. 224—231.

2. Алабужев К. В. Глагольная метафора как средство моделирования поэтической картины мира рок-поэтов / К. В. Алабужев // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». Випуск 13. Том 1. — Дніпропетровськ, 2007. — № 4/1. — С. 3—8.

3. Алабужев К. В. Особенности функционирования денотативных и окказиональных эстетических сем в семантической структуре слова *страна* в произведениях поэтов русского рока / К. В. Алабужев // Мова і культура. — К., 2008. — Вип. 10. — Т. II (102). — С. 63—69.

4. Алабужев К. В. Роль контекста в актуализации эстетических значений слов в поэтическом произведении (на материале стихотворений рок-поэтов) / К. В. Алабужев //

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Випуск VI. — Херсон, 2008. — С. 105—110.

5. Алабужев К. В. Особенности функционирования символов *солнца* в индивидуально-авторской модели мира поэтов русского рока / К. В. Алабужев // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира. — Архангельск, 2007. — С. 312—316.

6. Алабужев К. В. Разнообразие эстетических значений слова «дом» в поэзии русского рока / К. В. Алабужев // Диалог языков и культур: теоретический и прикладной аспекты. Вып. 2. — Архангельск, 2007. — С. 167—172.

7. Алабужев К. В. Функционирование слова *город* в рок-поэзии / К. В. Алабужев // Системи і структури східнослов'янських мов. — К., 2008. — С. 109—116.

8. Алабужев К. В. Семантическое варьирование ключевых слов в рок-поэзии / К. В. Алабужев // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження – 2006». Том 37. Філологічні науки. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 3—5.

9. Алабужев К. В. Особенности эстетических трансформаций лексемы «мир» в поэзии русского рока / К. В. Алабужев // Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках: Материалы III Международной научной конференции. — Днепрпетровск, 2007. — С. 3—6.

10. Алабужев К. В. Реализация индивидуально-авторских эстетических значений слова *весна* в произведениях поэтов русского рока / К. В. Алабужев // Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи: Збірник матеріалів IV Всеукраїнської студентської наукової конференції. — Кривий Ріг, 2007. — Ч. 1. — С. 124—127.

АНОТАЦІЇ

Алабужев К. В. Актуалізація естетичного потенціалу лексичних одиниць у російській рок-поезії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.02 – російська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2008.

У роботі розкрито зміст поняття «естетичне значення слова», яке притаманне лексичним одиницям у поетичному тексті, а також роль естетичного значення у формуванні образу. Характерні для російської рок-поезії лексеми класифіковані в образні

поля та мікрополя. Виявлено, що центром образного мікрополя є лексична одиниця з прямим значенням, на периферії мікрополя актуалізуються образні семантичні ознаки, які визначаються контекстом. Дослідження показало, що актуалізаторами естетичних значень лексичних одиниць у текстах російської рок-поезії є стилістичні засоби, інформація інтертекстуального характеру, конвергенція тропів, а також контекстуальне оточення.

Ключові слова: естетичне значення, образ, образне поле, образне мікрополе, контекст, актуалізатор.

Алабужев К. В. Актуализация эстетического потенциала лексических единиц в русской рок-поэзии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена исследованию эстетических возможностей лексических единиц в поэтическом тексте. В ходе анализа выяснено, что поэтическая речь выполняет эстетическую функцию, продиктованную особенностями жанра. Вследствие этого лексические единицы, функционирующие в художественном произведении, приобретают эстетическое значение, образуемое под влиянием семы или пучка сем, которые, накладываясь на прямое значение слова, обуславливают выдвижение на первый план нового смысла.

Кроме того, в процессе исследования выяснено, что слово с эстетическим значением становится образом. Образы, характерные для русской рок-поэзии, группируются в образные поля и микрополя. Центр микрополя соотносится с прямым значением слова, зафиксированным словарями, на периферии же появляются эстетические смыслы, характерные для конкретного поэтического текста.

Материалом для исследования являются малоизученные тексты произведений отдельных представителей ленинградской рок-поэзии (В. Бугусова, А. Васильева, И. Кормильцева, Д. Умецкого, В. Цоя, Ю. Шевчука), имеющие специфические синтаксические, орфографические и, в первую очередь, семантические особенности. В процессе исследования текстового пространства современной рок-поэзии с учетом парадигматических характеристик лексических единиц и их функциональных особенностей выделены образные поля и микрополя («Времена года» с центрами *весна, лето, осень, зима*; «Части суток» с центрами *утро, день, вечер, ночь*; «Явления природы» с центрами *дождь, снег и ветер*; «Небесные светила» с центрами *солнце, луна и звезда*), а

также образные поля «Человек в пространстве» с центрами *мир, страна, город, дом* и «Человек во времени» с центрами *любовь, жизнь и смерть*.

Как показало исследование, эстетическая семантика слов в поэзии русского рока формируется под влиянием целого ряда актуализаторов. Статус актуализатора эстетической значимости слова имеют стилистические средства (тропы), а также контекст произведений. Среди стилистических средств ведущее место занимают сравнение, метафора и символ. В качестве факультативных актуализаторов эстетических смыслов в рок-поэзии функционируют метонимия, гипербола, метаморфоза, оксюморон. Зачастую в поэзии русского рока имеет место конвергенция, то есть совмещение тропов, объединяющее несколько стилистических средств в пределах одного слова либо синтаксической конструкции. В контексте исследуемого материала отмечена конвергенция метафоры и сравнения, метафоры и метонимии, предикатной и субъектной метафоры, а также двух предикатных метафор. Эстетическую значимость слов манифестируют также интертекстуальные элементы (цитаты и имена собственные), имеющие экстралингвистический характер.

В случае отсутствия стилистических средств и интертекстуальных элементов актуализатором эстетической значимости выступает контекст. В контексте слова могут образовывать антонимические пары (контекстуальная антонимия), входить в состав фразеологизмов (поэты трансформируют общеязыковые фразеологизмы либо создают окказиональные). В ряде случаев актуализация эстетической значимости происходит под влиянием элементов лингвистического контекста (слов, находящихся в контекстуальном окружении), а также экстралингвистического контекста (пресуппозиции).

Результаты диссертационной работы будут способствовать расширению теоретической базы исследования семантики слова в поэтическом тексте. Анализ актуализации эстетических значений, рассмотрение функциональных характеристик лексических единиц предполагает в дальнейшем более глубокое изучение закономерностей возникновения эстетических смыслов слова в поэтическом дискурсе.

Ключевые слова: эстетическое значение, образ, образное поле, образное микрополе, контекст, актуализатор.

Alabuzhev K.V. Actualization of lexical units aesthetic potential in rock-poetry. – Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of Candidate of Philological Sciences, specialization 10.02.02 – Russian Language. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 2008.

The thesis reveals the content of aesthetic meaning carried by lexical units in the poetry and its role in the process of image forming. The words wide-spread in rock-poetry are classified into image fields and microfields. The research demonstrates that the centre of an image microfield is the lexical unit with its denotation; the circumscription is represented by the image semantic signs influenced by the context. The research shows that aesthetic meanings are actualized in the texts of Russian rock poetry by means of stylistics, intertextual information, tropes convergence and context.

Key words: aesthetic meaning, image, image field, image microfield, context, textual actualizator.